

โคตรวงศ์กับความเป็นไทย : กรณีตระกูลขุนนาง

ศรีศักร วัลลิโภดม

เหตุอย่างหนึ่งของรากเหง้าความขัดแย้งในสังคมไทยทุกวันนี้ก็คือเรื่อง **ความเป็นคนไทย** ที่มักใช้เป็นข้ออ้างในเรื่องสิทธิของการเป็นประชาชนชั้นที่หนึ่ง เพื่อเอารัดเอาเปรียบคนด้อยโอกาสในเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ความเป็นคนไทยทุกวันนี้มีฐานของคำอธิบายจากประวัติศาสตร์รัฐ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์แนวตั้งและเชิงเดียวที่เจ๊กกบฏผู้เป็นกุนซื่อของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้เป็นเผด็จการทางวัฒนธรรมแต่งตั้ง ใช้เล่นละครปลุกกระแสดินนิยมและกำหนดให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนจนถึงชั้นอุดมศึกษาของประเทศที่ยังทรงอิทธิพลมาจนทุกวันนี้

การเป็นประวัติศาสตร์แนวตั้งและเชิงเดียวเช่นนี้ ความสำคัญอยู่ที่การกำหนดความเป็นคนไทยจากชาติพันธุ์เดียว [Ethnicity] ในลักษณะที่เป็นเชื้อชาติ [Race] คือ ชาติพันธุ์ที่สืบเชื้อสายกันมาจากสายเลือดที่ผิดความเป็นมนุษย์ในทางวิทยาศาสตร์ เพราะในพัฒนาการทางสังคมของมนุษยชาตินั้น การสืบเนื่องของความเป็นคนที่เป็นสัตว์สังคมนั้นหาได้มาจากสายพันธุ์เดียวไม่ หากเกิดจากทั้งการสืบสายเลือด [Blood Tie] หรือ [Agnatic Relationship] กับการดองกันทางการแต่งงาน [Affiant Tie] หรือ [Cognatic Relationship] โดยเฉพาะความสัมพันธ์จากการกินดอง [Cognatic Relationship] นี้ ทำให้การแต่งงานเป็นสถาบันสากลของมนุษยชาติ การแต่งงานเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่มีแต่การผสมสูกและสำส่อนอย่างเช่นคนไทยรุ่นใหม่ประพุดกันในทุกวันนี้

ประวัติศาสตร์แนวตั้งและเชิงเดียวที่กล่าวมาแล้วได้กลายเป็นตำนานที่คนส่วนใหญ่ในชาติ **เชื่อว่าเป็นจริง** และใช้อ้างอิงในการอธิบายความเป็นคนไทยของตนเรื่อยมา พลั้งของประวัติศาสตร์นี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับนโยบายเชื้อชาตินิยมในการเปลี่ยนชื่อ *ประเทศสยาม* ที่เคยมีมาแต่เดิมเป็น *ประเทศไทย* เพราะเอาชาติพันธุ์เดียวคือ **ไท** เป็นตัวกำหนด แตกต่างไปจากสมัยก่อนที่มีมาแต่สังคมศักดินาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มองคนกับดินแดนเป็นสำคัญ ทำให้ผู้คนในประเทศที่หลากหลายทางชาติพันธุ์มีสำนึกร่วมของการอยู่ในแผ่นดินเดียวกันในนามของชนชาติสยาม

สยามเทศะมีมาแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ทางการปกครองและวัฒนธรรมท่ามกลางความหลากหลายของดินแดนที่เป็นบ้านเมืองอื่นๆ เช่น รามัญเทศะ กัมพูชาเทศะ ขวา มลายู และอื่นๆ อย่างไรก็ตามความต่างกันของคนกับดินแดนในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

รากฐานของการมีผู้คนที่หลากหลายทางชาติพันธุ์อยู่รวมกันในประเทศเดียวกันก็คือ ประเทศ เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย และพม่า ซึ่งไม่สามารถบูรณาการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้สนิทแน่นเท่ากับประเทศสยาม จึงมีลักษณะที่นักวิชาการประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ยุคก่อนๆ เรียกสังคมของประเทศเหล่านั้นว่า สังคมพหุลักษณะ [Heterogeneous] ต่างไปจากสังคมประเทศสยามที่เป็นสังคมเอกลักษณะ [Homogeneous] เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะประเทศที่เป็นสังคมพหุลักษณะนั้นมักเอาชาติพันธุ์หนึ่งมากำหนดให้เป็นคนชั้นสำคัญของประเทศ เช่น อินโดนีเซีย ให้ความสำคัญกับชาติพันธุ์ชวามากกว่าชาติพันธุ์อื่นๆ หรือประเทศพม่าแต่เดิมนั้นชาติพันธุ์พม่าเหนือชาติพันธุ์อื่นที่เป็นมอญ ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ยะไข่ อะไรทำนองนั้น

แต่สังคมสยามได้สร้างระบบศักดินาหรือขุนนางขึ้นมาให้เป็นชาติพันธุ์พิเศษที่เรียกว่า **คนไทย** หาใช่ยกชาติพันธุ์ไทมาเป็นใหญ่เหนือชาติพันธุ์อื่นไม่ **เข้าใจว่าการเป็นคนไทยนั้นเน้นอยู่ที่การใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลางที่สำคัญเป็นเรื่องใหญ่**

ระบบศักดินา คือ แก่นแท้ของการบูรณาการคนจากชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เข้ามาในสยามประเทศซึ่งสามารถทำความเจริญให้แก่บ้านเมืองได้มาเป็นขุนนาง ข้าราชการ เป็นชนชั้นผสมที่เรียกว่า **คนไทย** หาใช่เป็นชาติพันธุ์ไท ไม่ นี่คือที่มาของคำว่าคนไทยที่มียอยักษ์กับคนไทที่ไม่มียอยักษ์

ความเป็นคนไทยแบบนี้มีมาแล้วแต่สมัยอยุธยาตอนปลายที่ในจดหมายเหตุของพวกฝรั่งบันทึกไว้ว่า **พระมหากษัตริย์ทรงบอกว่าพระองค์ทรงเป็นคนไทย** ยิ่งกว่านั้นพวกฝรั่งยังได้บันทึกตำนานความเป็นมาของปฐมกษัตริย์ไทยที่มาจากเมืองนครไทยและเมืองเพชรบุรีไว้ด้วย ซึ่งก็แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนระหว่างบ้านเมืองต่างๆ ทั้งที่มาจากภายในทางส่วนบนของประเทศและที่มาจากถิ่นฐานบ้านเมืองชายทะเล เช่น นครศรีธรรมราช กุยบุรี เพชรบุรี เป็นต้น

อันเรื่องราวของปฐมกษัตริย์ในตำนานนี้ ถ้าตีความกันทางมานุษยวิทยาก็ต้องเข้าใจว่าหาใช่เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีตัวตนจริงไม่ หากเป็นผู้นำวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อว่าเป็นจริง อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่สร้างขึ้นจากความทรงจำของคนในยุคหลังที่ไม่สามารถบอกเวลาที่แน่นอนได้ เพราะเป็นเรื่อง **เล่าขาน** กันลงมา ต่อเมื่อมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ลงในสมุดข่อยหรือใบลานโดยพวกพระสงฆ์หรือผู้ที่เป็นปราชญ์แล้ว จึงได้มีการใส่เวลาวันเดือนปีกันขึ้น

เรื่องราวของผู้นำวัฒนธรรมนี้เป็นของส่วนรวม แต่มีการปรุงแต่งให้มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามพื้นที่พื้นถิ่น จนไม่สามารถบอกได้ว่า เรื่องราวที่เกิดขึ้นแต่เดิมนั้นเป็นอย่างไร

ความเป็นคนไทยนับว่าเป็นผลผลิตที่สร้างขึ้นในสังคมศักดินาที่มีมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นยุคที่มีการปกครองแบบรวมศูนย์เป็นราชอาณาจักรสยาม จำเป็นต้องสร้างระบบราชการ [Bureau crazy] ขึ้นมาเป็นเครื่องมือ ทำให้บุคคลที่ดำรงตำแหน่งต่างๆ ทั้งสูงและต่ำต้องมีสถานภาพ ตำแหน่ง ฐานะ สิทธิ และ

อำนาจแน่นอนในกรอบแบบแผน บุคคลเหล่านี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในชนชั้นปกครองที่ต่างไปจากประชาชนทั่วไปที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

ระบบราชการศักดินามีอะไรที่คล้ายๆ กับระบบขุนนางจีนในการเลือกคนดีเข้ารับราชการ แต่ต่างกันในแง่ที่จีนมีระบบการสอบที่เรียกกันว่า **จอหงวน** แต่ทางอยุธยาเลือกจาก **หนึ่ง** คนที่ใกล้ชิดมีเทือกเถาเหล่ากอที่ไวใจได้ กับ **สอง** คนที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยไม่คำนึงถึงความเป็นมาทางชาติพันธุ์ โดยเหตุนี้สังคมสยามจึงมีช่องทางและบันไดที่ทำให้คนต่างชาติต่างถิ่นเข้ามาเป็นข้าราชการขุนนางในนามของคนไทยได้

ความเป็นคนไทยนี้แท้จริงแล้วมีรากเหง้ามาจากพัฒนาการทางวัฒนธรรมของบ้านเมืองและผู้คนแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ลงมา ที่เรียกรวมๆ ว่า สมัยทวารวดี อุตลักษณ์ของสมัยทวารวดีและสังคมทวารวดีนั้น คือ การนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือหินยานเป็นหลัก แม้ว่าต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จะมีศาสนาฮินดูและพุทธมหายานตันตริกเข้ามาผสมผสานด้วยก็ตาม แต่แก่นแท้ก็ยังเป็นเถรวาทนั่นเอง ซึ่งแลเห็นได้จากพระพุทธรูปแบบทวารวดี อุโมง สุโขทัย เชียงแสน และอยุธยาตามลำดับ รวมทั้งคติการเป็นพระสมมุติราชของพระมหากษัตริย์ที่สะท้อนมาจากกฎหมายตราสามดวง ลิลิตโองการแช่งน้ำ ไตรภูมิ และทศชาติ เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อมีการรวมนครรัฐที่แต่ล้วนเป็นอิสระในดินแดนสยามประเทศเป็นราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท ก็คือ ศาสนาหลักของชนชาติสยามประเทศที่คนส่วนใหญ่นับถือ มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากเดิมสมัยทวารวดีมาเป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ สำหรับผู้คนที่อยู่ในดินแดนสยามนี้ก็ทำได้เป็นแบบเดิม กลุ่มเดิม ที่มีมาแต่สมัยทวารวดีไม่ หากมีกลุ่มใหม่หลายชาติพันธุ์และถิ่นฐานเคลื่อนย้ายเข้ามา

ทว่า ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ ผู้คนในสยามประเทศเลือกใช้ภาษาไทยเป็นฐานในการสร้างภาษากลางเพื่อสื่อสารกันเองและรวมไปถึงการสังสรรค์กับคนภายนอกด้วย ทั้งพุทธเถรวาท ทั้งภาษาไทย และระบบศักดินา ทั้งหลายอย่างนี้คือ สิ่งที่ทำให้ผู้คนมีการผสมผสานและบูรณาการความเป็นไทยขึ้น

ดังนั้น หากพูดกันถึงความเป็น **คนไทย** แล้ว ก็จะต้องมองไปในเรื่องบูรณาการอันเกิดจากพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีมาแต่สมัยนครปฐมทวารวดี การใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลางที่ผู้คนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ เกือบทั้งประเทศใช้สื่อสารกัน และสุดท้าย คือ ระบบศักดินาที่มีมาแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง คือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา

คำว่า “ไทย” มีปรากฏในจารึกสุโขทัยแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในลิลิตยวนพ่าย พุทธศตวรรษที่ ๒๑ และในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ คือ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ก็มีปรากฏในเอกสารบันทึกของชาวฝรั่งเศสและบันทึกของโกษาปานตอนไปฝรั่งเศสที่พูดถึงกรุงไทยและพระมหากษัตริย์ไทย ความเป็นคนไทยดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในดินแดนสยามประเทศที่เป็นมาตุภูมิ ที่แม้จะมีคนต่างชาติต่างเผ่าพันธุ์ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อมาอยู่รวมกันตั้งแต่สามชั่วคนขึ้นไป เกิดลูกหลานเป็นเหล่าเป็นกอแล้ว ความเป็นคนไทยก็เกิดขึ้นในสำนึก ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ราวรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ลงมา บ้านเมืองรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติ มีชนต่างชาติหลากหลายเผ่าพันธุ์เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานเป็นแผ่นดินเกิดของลูกหลาน พระมหากษัตริย์และสังคมสยามก็หารังเกียจไม่ ยินดีที่จะให้ความสะดวกสบาย และต้อนรับให้เป็นประชาชนพลเมือง

ดังที่ ท่านอาจารย์ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ นักมานุษยวิทยาอาวุโสได้อธิบายไว้ว่าสังคมไทยสมัยก่อนต้องการคนจากถิ่นต่างๆ เพื่อเอามาเป็นพลเมือง การมีกำลังคนมาก คือ สิ่งที่รัฐต้องการ แต่รัฐสยามก็มองอะไรสูงกว่านั้นก็คือ การเลือกเฟ้นและต้อนรับคนต่างชาติต่างถิ่นที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ มาช่วยราชการหน้าเมือง เหตุนี้จึงมีบรรดาขุนนางข้าราชการที่เป็นคนต่างชาติเข้ามาเป็นขุนนางดำรงตำแหน่งทั้งสูงและต่ำมากมาย **คนเหล่านี้และลูกหลานก็คือ คนไทยนั่นเอง**

สภาพของสังคมไทยสมัยอยุธยาตอนปลายนี้ยังแตกต่างไปจากสมัยก่อนๆ โดยสิ้นเชิง เพราะมีจำนวนประชากรมากขึ้นอันเนื่องมาจากมีคนกลุ่มใหม่ๆ ย้ายเข้ามาผสมผสาน มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ การค้าขายทางทะเลที่ทำให้วิถีชีวิตและรูปแบบของการเป็นอยู่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่ง อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ให้ภาพรวมๆ ว่าเป็น **วัฒนธรรมกุ่มพี** คือ เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นแทนที่จะมีเพียงชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครองเหมือนแต่เดิม มามีชนชั้นกุ่มพีแทรกอยู่ระหว่างกลางในลักษณะที่ผสมผสานกับทั้งทางชนชั้นล่างและชั้นบน ชนชั้นกุ่มพีนี้คือที่มาของชนชั้นกลางที่ปรากฏตัวอย่างเห็นชัดแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ลงมา

ข้าพเจ้าคิดว่าชนชั้นกษัตริย์นี้แหละคือ **คนไทย** และบรรดาขุนนาง ข้าราชการที่เป็นเจ้าขุนมูลนายเป็นจำนวนมากก็คือ ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ชาวต่างชาติที่ดำรงตำแหน่งสูงๆ และสำคัญของบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นแขก เจ๊กจีน ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ชาว มลายู อะไรต่างๆ หลายคนกลายเป็นต้นโคตรหรือผีเก้าของตระกูลขุนนางสำคัญๆ ที่นับชื่อเสียงเรียงนามอย่างสืบเนื่องในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์

ตระกูลขุนนางที่สำคัญและมีอำนาจและบารมียิ่งใหญ่ของกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ลงมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ คงไม่มีใครเกิน **ตระกูลขุนนาง** ซึ่งในปัจจุบันมีประวัติและตำนานการสืบเชื้อสายกันมานาน กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็น **โคตรวงศ์**

คำว่าโคตรวงศ์นี้เปรียบคล้ายๆ กับคำว่า “แซ่” [Clan] ในสังคมจีนที่อ้างถึงการสืบเชื้อสายมาจากต้นโคตร ซึ่งสามารถสืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อแต่ละรุ่นแต่ละยุคสมัยได้อย่างค่อนข้างชัดเจน แต่ของคนไทยในสังคมกษัตริย์นั้น คนที่เป็นต้นโคตรถึงแม้ว่าจะมีตัวตนจริงแต่การสืบเชื้อสายนั้นไม่ชัดเจน เพราะอาจจะนับทางฝ่ายพ่อหรือแม่ก็ได้ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตัวโคตรกับบุคคลที่เป็นต้นตระกูลนั้นไม่ชัดเจนและเล่าผ่านคำบอกเล่าที่เป็นตำนาน

ในกรณีตระกูลขุนนางนั้น เชื่อว่าต้นโคตร คือ **ท่านเอกอหัมมัตหรือเจ้าพระยาบวรราชนายก** อัครเสนาบดีสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นแขกเปอร์เซียที่เป็นพ่อค้ามาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา ได้เข้ามารับราชการดำรงตำแหน่งสำคัญในเรื่องการค้าทางทะเลและการเมืองการปกครองในเขตหัวเมืองชายทะเลไปจนถึงภาคใต้

โดยย่อก็คือเป็นขุนนางคนสำคัญที่คุมกำลังคนและกิจการต่างๆ ทางกลาโหมและกรมท่า ที่มีลูกหลานสืบเชื้อสายกันต่อมา คนหนึ่งในเชื้อสายของท่านเฉกอะหมัดก็คือ นายบุญนาค ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมรุ่นกับนายบุญมา ผู้มีตำแหน่งเป็นนายสุตจินดาหุ้มแพร มหาตเล็กของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและเป็นสามีของท่านนวลผู้เป็นน้องสาวของท่านนาค ภริยาของนายทองด้วงผู้มีตำแหน่งเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ในสมัยรัชกาลที่ ๑ นายบุญมาก็คือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และนายทองด้วงก็คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และนายบุญนาคก็คือ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา สมุหพระกลาโหม ผู้ควบคุมทั้งการค้าทางทะเลและการทหาร การปกครองทางหัวเมืองชายทะเลและภาคใต้ นับเป็นต้นตระกูลบุญนาค ลูกหลานของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาจึงมีฐานะเป็นราชินิกุลเป็นที่สนิทชิดเชื้อกับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ใต้รับใช้และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งขุนนางสำคัญของแผ่นดินเรื่อยมา

จากเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุญนาค) มาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เชื้อสายของตระกูลบุญนาคสองท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็น สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ สองท่านที่นับเป็นตำแหน่งขุนนางที่สูงที่สุดในแผ่นดิน คือ *สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์* และ *สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ* อนุสรณ์สำคัญของสมเด็จพระเจ้าพระยาทั้ง ๒ ท่านนี้ก็คือ *วัดประยุรวงศ์* และ *วัดพิชัยญาติ* ที่เป็นวัดสำคัญสร้างในย่านที่อยู่อาศัยของคนในตระกูลบุญนาคตรงปากคลองบางหลวงและคลองสาน ฝั่งธนบุรี

ในเรื่องเล่าขานกันในตระกูลบุญนาคยุคนี้แยกออกเป็น ๒ วงศ์คือ *สุริยวงศ์* ของสมเด็จพระยาองค์พี่ และ *จันทรวงศ์* ของสมเด็จพระยาองค์น้อง ครั้นตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ ต้นรัชกาลที่ ๕ ก็เกิดสมเด็จพระเจ้าพระยาอีกท่านหนึ่งคือ *สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุญนาค)* ผู้เป็นบุตรชายของสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์พี่

ตราประจำตัวสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) ตราสุริยมณฑลแบบไทย

ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ตระกูลบุนนาคมีบทบาทสำคัญที่สุดทางการเมืองในการสืบราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ อันเนื่องมาจากกลุ่มอำนาจในแผ่นดินแยกออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มวังหลวงของรัชกาลที่ ๓ กลุ่มของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และกลุ่มบุนนาคของสมเด็จพระยาสองพี่น้อง กลุ่มตระกูลบุนนาคคือผู้ที่ดำเนินการทั้งการขจัดความขัดแย้งที่จะทำให้เกิดความรุนแรงและในขณะเดียวกันก็รักษาอำนาจของตนเองไว้ด้วยการเป็นผู้ทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามงกุฎ ซึ่งผนวชเป็นพระสงฆ์ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ และประนีประนอมกับกลุ่มของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ด้วยการขอพระยศเป็น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ มีวังหน้าเป็นพระราชสถาน

ทั้งวังหน้าและวังหลวงต่างก็มีความสัมพันธ์กันต้องเป็นเครือญาติกับตระกูลบุนนาคด้วยกัน โดยเฉพาะทางวังหลวงนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงขอท่านเจ้าคุณแพ ผู้เป็นหลานสาวของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้เป็นพระชายาองค์แรกของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจุฬาลงกรณ์ พระบรมราชโอรส ผู้ต่อมาเสวยราชเป็นรัชกาลที่ ๕ ท่านเจ้าคุณแพก็ได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เจ้าจอมองค์แรกของรัชกาลที่ ๕ ในขณะที่ทางวังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนิทสนมกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นพิเศษ ถึงกับทรงให้พระราชโอรสองค์โต คือ พระองค์เจ้าอรจวอชิงตัน มาเรียนฝึกราชการกับสมเด็จพระยา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคตได้ทรงตั้งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจุฬาลงกรณ์ผู้เสวยราชสมบัติยังทรงมีพระชนษาน้อยอยู่ เพื่อขจัดความขัดแย้งระหว่างวังหน้ากับวังหลวง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ทูลเสนอให้แต่งตั้งพระองค์เจ้ายอดยงปิโยรสหรือยอร์จวอชิงตัน พระโอรสในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ก็ดูไม่เป็นที่สบอารมณ์ของพวกวังหลวง เพราะแลเห็นว่าทางวังหน้าต่ำศักดิ์กว่า ทำให้สมเด็จพระยาฯ ต้องแสดงอำนาจเด็ดขาดด้วยการปราม จึงสงบไป แต่ความรู้สึกขัดเคืองก็ยังดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นการขัดแย้งทั้งในเรื่องอำนาจและความคิดที่เป็นช่องว่างระหว่างวัย [Generation Gap]

สมเด็จพระยาฯ นั้น นับเป็นผลผลิตของคนรุ่นใหม่หัวก้าวหน้าที่พยายามเรียนรู้วิชาการทางตะวันตกในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการต่อเรือ การสร้างถนน การขุดคลอง และกิจกรรมทางพาณิชย์ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการขุดคลอง การสร้างถนน สถานที่ทำการรัฐบาล วังและวัดในจังหวัดราชบุรีและอื่นๆ โดยเฉพาะในเรื่องการเมืองการปกครองแบบตะวันตก สมเด็จพระยาฯ ก็เรียนรู้แบบที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า **ให้เรียนรู้เข้าใจแต่อย่าเลื่อมใส** ตรงนี้เองที่ทำให้คนรุ่นสมเด็จพระยาฯ แตกต่างไปจากคนรุ่นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะคนรุ่นหลังนี้ดูเหมือนหายใจเข้าออกเป็นตะวันตกไปหมด

ขุนนางและเจ้านายที่เป็นคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะฝ่ายวังหลวงนี้เองที่ทำให้ความขัดแย้งกับวังหน้าและกับสมเด็จพระยาฯ บานปลาย เมื่อเกิดเหตุเพลิงไหม้ขึ้นในวังหลวง ทางวังหน้าต้องเข้ามาช่วยดับไฟ เพราะกองกำลังต่างๆ ในการป้องกันพระนครนั้นอยู่ที่วังหน้า สมเด็จพระราชวังบวรฯ เสด็จคุมกองกำลังมาช่วยดับไฟ แต่ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏเพื่อเข้ามายึดอำนาจ ทำให้ในที่สุด กรมพระราชวังบวรฯ ต้องเสด็จลี้ภัยไปอยู่ในสถานทูตฝรั่งเศส เลยทำให้สมจริงกับคำกล่าวหาและข่าวลือ ซึ่งทางวังหลวงก็ทำอะไรไม่ได้ ในที่สุดรัชกาลที่ ๕ ต้องเชิญสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ทางวังหน้าเคารพนับถือมาช่วยไกล่เกลี่ย เหตุการณ์จึงสงบได้

อันความขัดแย้งระหว่างวังหน้าและวังหลวงเช่นนี้ ถ้าหากสมเด็จพระยาฯ ไม่รับช่วย และหาโอกาสซ้ำเติมเพื่อประโยชน์ของตนเองแล้ว ก็คงจะบานปลายเป็นผลร้ายแก่บ้านเมืองเป็นแน่แท้ เพราะถ้าเอาเข้าจริงๆ กองกำลังของทางวังหลวงคงไม่อาจเอาชนะกำลังข้างฝ่ายวังหน้าและฝ่ายตระกูลขุนนาคได้ นับเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของสมเด็จพระยาฯ เองที่แลเห็นประโยชน์และความสุขของส่วนรวมในฐานะที่ท่านเป็นคนไทย

ตระกูลขุนนาคนั้นเมื่อนับย้อนหลังไปถึงเจ้าโคตร คือ ท่านเฉกอะหมัด แล้วก็หาใช่คนไทยไม่ หากเป็นแขกที่มาจากเปอร์เซีย มีเชื้อสายสืบมาหลายสาย บางสายยังนับถือศาสนาอิสลามอยู่แต่สายที่มาเป็นตระกูลขุนนาคได้นั้นคือ พวกที่เข้ามารับราชการเป็นขุนนางและเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา เรานับเป็นตระกูลหนึ่งที่มีบทบาทในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างสำคัญด้วย แต่ความเป็นคนไทยของคนในตระกูลขุนนาคนั้นก็ทำได้เป็นอยู่เพียงตระกูลเดียวไม่ หากยังมีตระกูลอื่นๆ ที่เป็นขุนนางที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าโคตรที่เป็นเจ๊ก ฝรั่งเศส ญวน ลาว และเขมร แม้แต่สมัยรัชกาลที่ ๖ เอง การที่คนต่างชาติกลายเป็นคนไทยดังกล่าวนี้อาจมีอยู่ อย่างเช่นในครอบครัวของเจ๊ก

หลายๆ ครอบครัวที่มีลูกหลายคน ลูกคนที่เข้ารับราชการมักได้รับการยกย่องว่าเป็นคนไทย แต่คนอื่นที่ไม่เป็นข้าราชการก็มักเรียกเจ๊กกันอยู่ ปัจจุบันก็ยังเป็นอยู่ ลูกเจ๊กหลานเจ๊กมากมาย เรียนสูง เรียนนอก เข้ารับราชการเป็นเจ้ากระทรวง ทบวง กรม ก็มาก กลายเป็นนักการเมือง เป็นรัฐมนตรี และนักธุรกิจใหญ่ๆ ก็มาก กลายเป็นคนไทยไปหมด ดั่งเห็นได้จากเปลี่ยนชื่อแซ่มาใช้นามสกุลที่มีภาษาบาลีสันสกฤต สมรสกันเป็นวลียาวๆ บุคคลเหล่านี้ที่ดีมีคุณธรรมก็มาก แต่ที่เลวเป็นพวกเจ๊กกบฏก็มาก เพราะหาได้เป็นคนไทยแบบสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์แห่งตระกูลขุนนาคนี่ ที่มองเห็นความสำคัญของส่วนรวมของประเทศชาติมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวและของพรรคพวกพี่น้อง ข้าพเจ้ามีความสนใจเป็นอย่างมากที่มีการยุบพรรคการเมืองที่เคยเป็นใหญ่ในแผ่นดินเมื่อเร็วๆ นี้ เพราะมีนักการเมืองเป็นจำนวนมากที่เป็นเจ๊กกบฏที่หวังส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม

เปิดประเด็น: จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉ.๖๖ (พ.ค.-มิ.ย. ๒๕๕๐)

เอกสารอ้างอิง

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2550, พฤษภาคม-มิถุนายน). *โคตรวงศ์กับความเป็นไทย : กรณีตระกูลขุนนาคนี่*. จดหมายข่าว

มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, (66). <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=391>